

בגן של אלוהים - אפילוג

את הצעד הראשון למעבדה עשיתי לפני שני עשורים. ואף שאינני טיפוס מדעי, בוודאי לא אלכימאית, חשבתי שזה יהיה ניסיון מעניין להירשם לשיעור הראשון במדעי הטבע.

זו הייתה הברקה של רגע, שהכניסה אותי למעבדת החיים. הרגשתי כאילו יד נעלמה מושטת לעברי ומציעה לי להיכנס וללמוד איך מייצרים חיים. באותו היום מילאתי את כל הטפסים הנדרשים וביקשתי להתקבל לגן של אלוהים. זו הייתה הפעם הראשונה שהתקבלתי למשהו בחיי ללא מבחני קבלה, פשוט כי הייתי שם בזמן ובמקום הנכון. חשבתי שאם אני כל כך אוהבת לחיות ואם אני לא רוצה לאבד רגע, המעבדה של החיים היא המקום הטבעי שלי. במעבדה אוכל להיות מעורבת, לעשות ולשנות. הזדמנות חיי לתפוס את מה שיש ולהעביר הלאה. חשבתי שאוכל במסגרת תוכנית הלימודים להשכיל ולהבין יותר איך יוצרים יש מאין, ומכאן לבשר לכולם ואולי אף לשכנע אותם שזה כדאי. אני חושבת שהצלחתי להצחיק את אלוהים בפרק הזה, וזה גורם לי אושר גדול.

אז המעבדה היא לא באמת מעבדה, והחיים הם לא כמו חשושבים, אבל המעבדה של החיים היא תיאור מדויק של מה שאני עושה.

במהלך העשורים האחרונים אני טווה את החוטים לאט-לאט. חוטי קסם המובילים ליעד אחד: החיים. בני האדם הם היוצרים הבלעדיים של חיי אדם, רק אנחנו אמונים על מלאכת החיים, אלא שהמלאכה המיוחדת הזו איננה תמיד מובנת מאליה, ורבים אינם נותנים את דעתם על כמה היא פשוטה מצד אחד ועל כמה היא מורכבת מן הצד האחר. אני לא בחרתי בחיים. גם לא אבחר במוות, כי אני אוהבת את החיים, אך מבחינתי גם המוות איננו סוף פסוק וכבני אדם, יוצרי חיים, עלינו להמשיך אותם. לעיתים יש בידינו להשפיע עליהם וכמובן פשוט לחיות אותם. יש בי רצון להיות שותפה פעילה בסערה האנושית הזו של החיים עצמם ולהוכיח עד כמה חזק כוחם.

בילדותי הייתה אמי אומרת לי: "כל מה שילד צריך הוא מבוגר אחד שיאמין בו. ולך, אמרה לי, "לך יש אותי."

משם כבר היה הכול ברור ובאו חיזוקים אחרים: עידוד בלתי פוסק על מה שאני עושה. היא עודדה ללא הרף את החופש שלי לחשוב, לחלום, לדמיין, להאמין שהכול אפשרי והכול תלוי ברצון. "כל מה שאת יכולה לחשוב, להגות ולהאמין בו, תוכלי להשיגו. ביטחון עצמי הוא כוח מניע," אמרה אמי והגישה לי מנות גדושות ממנו, אף שלא תמיד הייתה סיבה אמיתית לכך. אבל הטכניקה בהחלט הוכיחה את עצמה.

את מה שגיאורג וילהלם פרידריך הגל ניסה להסביר במילים מורכבות, הייתה אמי אומרת בפשטות: "הכול תלוי ברצון. בעולם בני אדם נותנים ולוקחים, ומי שאין בו את שתי היכולות הללו, נשאר בתחתית. בקיצור, קחי כפי יכולתך ואל תתמהמהי, אל תרגישי מקופחת ואל תיעלבי."

כשרצתה אמי להתגאות בי, נהגה לספר את משל האילן: "עובר אורח הלך לו במדבר. בעורו רעב, עייף וצמא מצא אילן שפירותיו היו טובים ומתוקים. היה לו לאילן צל רחב ותחתיו שפעו מים זכים. עובר

האורח התיישב בצילו של האילן, אכל מפירותיו ושתה ממימיו. כאשר ביקש ללכת, פנה אל האילן וביקש לברך אותו. שאל את האילן: 'במה אברך אותך? שיהיו פירותיך טובים ומתוקים? הרי פירותיך מצוינים. שתוכל לכסות במצילך? הרי צילך רחב וטוב. שמימיך ירוו צימאונם של כולם? הרי תחתיך זורם נחל. אם כן, הלוואי שהנטיעות שאותן נוטעים ממך יהיו כמוך'."

מצוידת במסר ברור, יצאתי לחפש את דרכי בחיים. גם אם לא לגמרי ידעתי תחילה במה אעסוק, היה משהו רב-עוצמה וממגנט כל כך במה שהעבירה לי אמי עד שמצאתי את עצמי עושה על פי דרכי בדיוק את אשר אמרה לי באמצעות אותו אילן.

המשכיות היא המאבק האסתטי ביותר של הקיום, זוהי השלמות כולה. כבר בתחילת דרכי המקצועית בעולם המשפט בחרתי לעסוק בענייני המשפחה. תחילה בזוגיות ולאחר מכן בתא המשפחתי השלם. ראיתי בזוגיות את בית הגידול של החיים, והרכה מעבר לאתגר משפטי היה זה ועודנו אתגר אינטלקטואלי עבורי. הפיצוח האמיתי שיגרם לנו, בני האדם, לאהוב את עצם קיומנו ולרצות להמשיכו בכל דרך. שם, ביחידות האינטימיות האלה שאנחנו בונים לעצמנו, אנחנו יוצרים חיים, מעצבים ומפסלים אותם, לעיתים בלי להבין עד הסוף מה מניע אותנו ומה מושך אותנו לשם. הרצון לחיות, ההנאה בחיים והבחירה ליצור חיים אינם בהכרח צו אלוהי אלא אותו הדבר שבו דיברה אמי: זוהי אסתטיקה של שלמות אינסופית שמניעה אותנו לגלות עניין, לחשוב ולא להפסיק, כי האלטרנטיבה היא כלומיות.

משגובשה הידיעה שיש טעם בחיים ושהוא משתבח עם המשכיותם, הקמתי את המפעל הגדול של חיי ליצירת כל התנאים האפשריים, הרחבים ביותר, להבטיח את הזכות הבסיסית ביותר להמשכיות לכל

אדם באשר הוא אדם. על רובנו שפר המזל וההמשכיות שלנו מגיעה באופן טבעי כתוצר של אהבה, של זוגיות, של הרצון הבלתי מתפשר שלנו להותיר אחרינו את הדור הבא. אך ישנם אלו שנגזר עליהם להיאבק למען ההמשכיות שלהם, להתגבר על מכשולים קשים מנשוא רק כדי להשיג את מה שמוגדר כסם החיים, ההמשכיות שלנו, או בצורתה הגשמית - ילדים.

כל אדם שחווה את חוויית ההורות, שהביא ילד לעולם וזכה להביט בילדו, חש בעצמו את הרגשת הרוגע שמלווה ההבטחה, אני אמשיך כאן בעולם. הבאת ילדים לעולם היא ביסודה מעשה אגואיסטי לחלוטין. לא אגואיסטי במובן של רמיסת רצונם ומאוויי ליבם של אחרים, אלא במובן של סיפוק והגשמה עצמית.

האדם או הזוג שמחליט להביא ילד לעולם עושה זאת כדי לממש את הרצונות האישיים שלו להיות הורה, להבטיח את ההמשכיות שלו, ליצור אילנות כמותו שימשיכו לתת פירות מצוינים כשלו.

עובדה היא שאף אחד מאיתנו לא בחר להיוולד, אלו היו הורינו שהחליטו על כך ואף עשו את שעשו כדי להביאנו לעולם. החיים, אם תרצו או לא תרצו, עומדים בראש מאוויינו. לעיתים אנחנו מבינים זאת כשאנחנו צעירים, לעיתים אנחנו עושים זאת מתוך אמונה בציווי אלוהי, ולעיתים אנחנו חוצים את מסלול החיים ומגלים זאת רק מאוחר יותר, לעתים אף מאוחר מדי.

גבר כבן 65, פרופסור לפיזיקה ומרצה מבוקש בארץ ובעולם, סיפר לי איזו קריירה נהדרת יש לו. הוא מצליחן מהסוג שאנחנו נוטים להעריך, והוא ממשיך ומספר כי הוריו, זיכרונם לברכה, לא זכו לראותו מתחתן ואף אין לו ילדים. רק עכשיו הוא מבין ומרגיש את ההחמצה, ורגע לפני שאין עוד טעם בכך, הוא ממלמל במבוכה, הוא רוצה ילדים.

הוא כמעט מתנצל, קולו מהוסס כמי שאיננו מאמין שהוא מקיים את השיחה הזו בכלל. אבל אז הוא ממשיך: הוא אינו מבין כיצד ביזבו את חייו, מה טעם בכל התארים הללו, הנכסים והכסף שצבר אם אין לו המשכיות, אין לו מי שיישא את שמו, מי שיירש את כספו, מי שיעביר את חכמתו. דמעות מסתננות ללחייו. מה עשיתי, הוא קובל בפני, מה עשיתי?! אבל, אני מהגן של אלוהים, ואני מנסה להרגיע אותו, להסביר שאין מה להיות נבוך וכי עדיין לא הגיע הסוף.

”עכשיו הבשלת והבנת, אז בוא נעשה מעשה.”

אני לא שופטת אותו, כי מה הטעם בכך? את הנעשה אין להשיב, אבל אפשר לנסות ולתקן. הגבר הזה הוא לב העניין. דווקא הוא, שאיש לא רואה בו אם ולדנית, מגלה פתאום שגם אצלו הרצון מקנן.

יצירת חיים איננה זכות של מיוחסים. זוהי חירות של כל אחד, ואין לאיש זכות למנוע אותה, גם אם אין אלו הנסיבות האיריאליות. הזכות היחידה שיש לנו כבני אדם היא לסייע לבני אדם אחרים, חשוכי ילדים, להביא ילדים בעצמם או באמצעות שירותים ואנשים מסייעים, כמו אמהות פונדקאיות ותורמי ביצית וזרע, או בשיבוט גנטי.

זו הייתה נקודת ההתחלה שלי. זכותו הבסיסית והבלתי ניתנת לערעור של אדם לזוגיות, למשפחה ולהורות.

אם נביט בעולמם של בעלי החיים, נוכל לזקק מתוכו את תמצית החיים. בעלי החיים, שלא זכו בתודעה, שלא מעמידים את עצמם במרכז העולם, מקדישים את חייהם למלאכת העמדת צאצאים. זוהי האמת המוחלטת של קיומם, ואף יותר של קיומנו.

הדבר היחיד שקוטע את המעשה ההמשכי החשוב כל כך שלנו הוא המוות, אך המוות גם הוא שלנו בלבד, ולכן כפוליסת ביטוח נגדו אנחנו מביאים ילדים לעולם. זוהי דרכנו היחידה להיאבק בעוברת החיים המוחלטת - העובדה שיום אחד נמות. הידיעה שאליה אנחנו מתוודעים בגיל צעיר, כלומר שנולדנו ושנמות, איננה קלה, אך היא

מדרבנת אותנו לעשייה בלתי פוסקת במהלך חיינו. ואף על פי שזוהי עובדה מוגמרת, ברורה מאליה יותר מכל דבר אחר, אנחנו עושים כל שביכולתנו כדי להפריך אותה. אנחנו מתעלמים מהמוות, מדחיקים את עצם קיומו, ומתכחשים לו עד לאותו הרגע שהוא מגיע. אנו מסרבים לקבל אותו עד לרגע שהוא מקבל אותנו.

הילדים שלנו הם הפתרון שמצאנו, או ליתר דיוק שהומצא עבורנו. הם הנשק היחיד שיש לנו נגד האויב הנוראי ביותר שלנו.

בבוא המוות לקחת אותנו אנחנו מתריסים נגדו, ובד בבד מודיעים לו שהשארנו את חיילי המערכה הבאה, ניפגש בסיבוב הבא. אנחנו ממשיכים את עצמנו דרך ילדינו, בין שבזמן חיינו ובין שלאחר מותנו.

במהלך שני עשורים של עשייה, כמו במהלך כתיבת ספר זה, אני מתעמתת עם שאלות קיומיות גדולות. העיסוק המשפטי שלי הוא המסגרת שבה אני פועלת, הכלים שניתנו לי כדי להשפיע, לסייע, לשנות ולקדם.

הרעיון שבו אני דוגלת, האמת שלמענה אני חותרת קדימה ללא לאות, מדבר על זכויות אדם הבסיסיות ביותר, ה-DNA של החיים, ובראשן זכותו של אדם למשפחה.

לכל אחד ואחת מאיתנו מובטחת הזכות להעמיד לעצמנו המשכיות, להוליד את הדור הבא שלנו. רובנו כאמור מקיימים זכות זו בדרך שהעניק לנו הטבע, דרך הולדה טבעית. אך ביחס לאלו מאיתנו שהטבע הפנה להם כתף קרה, חובתה של המדינה, חובתנו שלנו, לסייע ולהעמיד לרשותם את כל העזרים הקיימים בלא משוא פנים, בלא פחד ובלא שיפוטיות. עלינו, בתור קהילה, מוטלת החובה לסייע לפרט, אנחנו מחויבים לכך, וההיסטוריה מלמדת אותנו שהאדם משגשג ומצליח לפרוץ קדימה רק כאשר המערכת כולה תומכת בכך. ישנם מקרים שה"מערכת", שהיא סינרגיה של השלטון והלך רוח של האוכלוסייה, כושלת ולא מצליחה לזהות את הפוטנציאל הגלום ברעיון כלשהו.

במקרים שכאלה אותו רעיון נאלץ להילחם על חייו. כל כובד משקלה של המערכת מוטל עליו במאבק בלתי הגיוני בעליל כדי לרסק אותו. זה אולי כבר נושא לספר אחר, אך זה תמיד מרתק בעיניי איך המערכת מגיבה לרעיונות חדשים. היא שונאת אותם, היא מפחדת מהם, היא רוצה שייעלמו ולא יאתגרו אותה. המערכת, בניגוד לכל מה שלימדה אותנו ההיסטוריה, מעדיפה לקפוא על שמריה, לשמור על המצב הקיים כמות שהוא ולא לזעזע את הספינה יותר מדי. זה מרתק ותמוה כאחד כי מה שעבר עלינו בתור המין האנושי אלפי השנים האחרונות מוכיח פעם אחר פעם שאלה היו דווקא הרעיונות האלה, המוזרים, הבלתי שגורתיים והמרתיעים, שדחפו אותנו קדימה והביאונו עד הלום. עבורי, רתיעה מסמלת קדמה, פריצת דרך, חשיבה מקורית ומרגשת.

התמזל מזלי וזכיתי ליזום ולהוביל עשייה שמקודשת בעיניי. כל פועלי בשני העשורים האחרונים התמקד בהמשכיות, בניצחון החיים, ביצירת האפשרות לאנשים לזכות בהמשכיות, גם אם איבדו את חייהם שלהם.

פעמים כה רבות נתקלתי בתגובות שליליות, נרתעות ולעיתים אף נזעמות על פועלי, אך תגובות אלה מעולם לא הצליחו לגרום לי לפקפק בנכונות דרכי, בזכותו של אדם להמשיך את המטען הגנטי שלו ובכך להותיר זכר שלו עצמו כאן בין החיים.

לרובנו זה קורה באופן טבעי לחלוטין, אך אל לנו להזניח את אלה שמזלם לא שפר עליהם.

אלו שלא מצאו את בן או בת הזוג המתאימים, אלו שאינם יכולים להביא ילדים לעולם, אלו שחייהם היו קצרים מכדי לזכות במתנה הזאת של ילדים.

אם נניח לרגע בצד את כל הטיעונים שיש לנו נגד המשכיות שלאחר המוות, את הרתיעה, את ה'למה לא' ונתרכז באותם אנשים ונשים שאני עותרת בשמם שנה אחר שנה לבית המשפט כדי לכבד את

רצונם בהמשכיות, נגלה שהמכנה המשותף שלהם הוא אחד - כולם נפרדו מהחיים בגיל צעיר. צדעיהם לא הספיקו להאפיר, עורם עוד לא איבד את האלסטיות הנפלאה של נעוריהם. כשהם צחקו, נשאר תווי פניהם בהירים וחפים מקמטים. כולם לא הספיקו לממש את מלוא הפוטנציאל שהחיים מציעים. כל חייהם עוד היו לפניהם. אך לפתע, ללא צידוק, חייהם מאחוריהם. לא נוכל לעשות דבר כדי לפצות אותם על האובדן הנוראי מכול שחוו, אובדן החיים, מלבד לתת ביטוי לאדם שהיו, על ידי כך שנאפשר את המשכיותם.

ילדה של אם שנפטרה בטרם זכתה להיות אמא תחלוק עם אמה המנוחה את תווי פניה.

כשתגדל, אין ספק שגם ניצוצות נוספים שלה יפרצו ממנה. ואין כבוד גדול יותר לזכרה של אותה אם מאשר העובדה שהיא ממשיכה להתקיים דרך בתה או בנה.

מדובר במשהו שהוא מעבר לזכות, זוהי חירות. הרי כולנו יודעים שהולדת ילדים איננה רק זכות, זו חירות שיש לכל אדם. הוא עושה זאת ללא עזרה חיצונית, אלא שבמקרים שבהם נפגעת היכולת להוליד, כמו בעת מחלה או מוות, פתאום מתעורר השלטון ומנסה לתפוס שליטה. במקום לאפשר את ההולדה ולסייע במה שהיה אמור להיות ברור מאליו, משתעשע השלטון בשאלה אם יש לאדם זכות או לא.

אין לשום אדם זכות למנוע מאדם אחר את החירות להיות הורה ומובן שגם למדינה לא. זוהי התערבות בוטה, אפילו אלימה, בחיינו. עם התפתחות הרפואה המודרנית ושיפור הטכנולוגיות הרפואיות, עולם המשפט עומד בפני אתגרים חדשים שהמחוקק לא נתן עליהם את דעתו. אנחנו נדרשים להגדיר מחדש מהי הורות, מיהו ההורה ומיהי טובת הילד. אף על פי שמדובר בעניינים פסיכולוגיים, אתיים וחברתיים העוסקים במערכות היחסים שבין כל המעורבים בדבר ומערכות היחסים בינם ובין החברה שסביבם, הם מעוררים שאלות מורכבות לא פחות.

בתמונת המצב כיום, יכול להיות שאדם ייולד מתרומת ביצית או מתרומת זרע או מתרומת שניהם, יכול להיות שהוא יתפתח ברחם של אישה אחת ותגדל אותו אישה אחרת, בין שהיא אמו הגנטית ובין שלא, יכול להיות שהוא יבוא לאוויר העולם לאחר שהוריו הגנטיים או אחד מהם כבר איננו בין החיים.

סיכמה יפה את הדברים השופטת אספרנצה אלון בבית משפט לענייני משפחה בישראל בפסק דין שבו אישרה לי להשתמש בזרעו של צעיר שנפטר מסרטן בשנת 2009:

”בהיעדר הסדר חקיקתי מחייב ועל בסיס הנתונים הייחודיים של המקרה שבפני, אין לי אלא לפסוק לפי מיטב הבנתי, אמונתי, ניסיון חיי והשכל הישר”.*

כשהוריי הגיעו לארץ, הייתה משאת נפשם להקים משפחה, להעמיד דור חדש, להביס את המוות ההמוני שנזרע סביבם, בשיטתיות אכזרית ובלתי מתפשרת. כבר שלושים שנה אני פוסעת בשבילי החיים, שבילים המבשרים את החיים, וטוהה אט-אט את החוטים לזוגיות, להורות, למשפחה ולהמשכיות - אני בונה משפחות חדשות.

רק אנחנו בני האדם כפולי משמעות, יש לנו תבונה שאין לאף אחד מבעלי החיים. רק אנחנו מכל היצורים בעולם סובלים ונהנים מכך בעת ובעונה אחת. שום חתול אינו מסוגל לחלום על עתיד טוב יותר נטול מזיקים וטפילים, ובר כבד לתכנן את עתידו ואת העולם שאחרי מותו. אבל אנחנו, בני האדם בעלי התבונה, יש לנו דמיון, יש לנו חזון ויש לנו חלום, אבל יש לנו גם פחד וחרדה ויש לנו גם ידיעה שלא הכול מצליח ושלא הכול מושלם. הכישורים הכפולים הללו הם

* פורסם בתיק משפחה (קריות) 13530/08 'משפחה חדשה', ארגון לקידום הזכויות במשפחה, נ' מרכז רפואי רמב"ם, עמ' 21.

שבוראים לנו עולם תוכן נפלא ומאתגר כל כך הטומן בחובו תקוות נפלאות.

גם כאשר מתנפצת התקווה מול שיטה אימתנית ומאימת המונעת מאיתנו לעשות את מה שנרצה ומה שמגיע לנו, צומח מתוכה אתגר חדש: לנמק, לשרל, להסביר, להילחם ולנצח.

כל אדם זכאי להמשכיות, בין שהוא דומה לנו ובין ששונה. השוני, הגיוון, נקודות המחלוקת, הם שעושים אותנו בני אנוש. אנחנו לא שואפים להומוגניות מוחלטת, לא במראה ולא בערכים. אנחנו מקדשים את השונה, את הייחודי, את האינדיבידואל. וכך עלינו להתיר לכל אחד ואחת להגשים את הזכות למשפחה ולהמשכיות בדרך בה הוא או היא בוחרים בעצמם. כל דבר פחות מזה יהיה לא אנושי. נראה שבתחום זה עוד נכונה לי עבודה רבה, בסביבה לא פשוטה. סביבה שחוששת משינוי ומונעת מתוך פחדים הנובעים מהשפעות דתיות, שמרניות ופוליטיות. בתוך הסבך הזה, אני שואפת ליצור שינוי הנתפס אולי יותר ככדיוני אבל אט־אט הוא מתממש כאן ועכשיו. האפשרות להקפיא כיום את החומר הגנטי שלנו בעודנו בחיים בתמיכת מקום העבודה שלנו מעידה על הבנת הנושא. תכנון ותזמון של החיים עצמם הוא מתנה גדולה, וכיום היא אפשרית. זוהי דרך נפלאה לאפשר וליצור חיים טובים יותר ומשמעותיים הרבה יותר. בעולם שבו המין האנושי מאבד את כושר הפיריון בממדים מדאיגים כל כך, אנחנו נדרשים למצוא פתרונות.